

4. Anzilotti D. Teoria generale della responsabilita dello Stato nel diritto internazionale. Firenze, 1902; Kelsen H. Unrecht und Unrechtsfolge im Volkerrecht, Springer, 1932; Schoen P. Die volkerrechtliche Haftung der Staaten aus unerlaubten Handlungen // Zeitschrift für Volkerrecht. Bd. X. 1917; Strupp K. Das volkerrechtliche Delikt // Handbuch des Volkerrechts. Bd. III. Stuttgart, 1920; Roth A. Das volkerrechtliche Delikt vor und in der Verhandlungen auf der Haager Kodifikations Konferenz 1930. Leipzig, 1932; Duma J. De la resposabilite internationale des Etats. Paris, 1930; Eagleton C. The Responsibility of States in International Law. N.Y., 1928.
5. Лукашук И. И. Право международной ответственности. - М., 2004.
6. Советский Союз на международных конференциях периода Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Т.4. — М., 1984. С. 247.
7. Рассказов Л.П., Упоров И.В. Понятие и приципы ответственности в международном праве. Московский журнал международного права. 2000;(2):37-45.
8. Доклад Комиссии международного права.Гл.2.(08.04)
URL:https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/responsibility.pdf
(қаралған күні 10.04.2022.)
9. Здесь и далее формулировки норм даются по Проекту статей Комиссии международного права из Доклада Комиссии международного права о работе ее двадцать пятой сессии 7 мая — 13 июля 1973 года. Гл. 2.
10. Проект статей об ответственности государств за международно-противоправные деяния 2001 г. // Докл. Комиссии междунар. права о работе ее пятьдесят третьей сессии: док. ООН А/56/10. Нью-Йорк, ООН, 2001.

УДК 341.1/8

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ТАРИХЫНДАҒЫ АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУ ИНСТИТУТЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Досмагамбетов Еркебулан Мейрамбекович

yerkebulan.dosmagambetov@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ «Халықаралық құқық» білім беру

бағдарламасының 2 курс студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Зукай Жанерке

Адам құқығы ұғымы б.з.д.V-IV ғасырларда пайда болды және табиғи құқық идеясымен тығыз байланысты болды. Оны алғаш рет ежелгі грек философтары Ликофонт, Антифон, Алкидам қолданған. Олар барлық адамдар туғаннан бастап тең және табиғатпен анықталған бірдей құқықтарға ие деп мәлімдеді. Б.з.д.V-IV ғасырларда Афинада азаматтық қағидаты пайда болды, яғни полисте(мемлекетте) құқықты иелену талабының бірі азаматтық болды. Азамат деп Афина азаматы мен азаматшасынан туылған адам танылды. Кәмелетке толған (20 жас) афиналық еркек Афина мемлекетінің жоғары органы Халық жиналысының жұмысына белсенді қатысуға құқылы болды. Афина азаматы иемденген құқықтар келесідей болды: Халық жиналысында еркін сөз алу, сот ісіне араласу құқығы (азамат жеребе арқылы

азаматтық және қылмыстық істерге қатыса алды), басқару шеніне құқығы (30жастан бастап), жеке меншік құқығы, келісім шартқа отыру, жеке басын қорғау және қол сұқпаушылық және т.б. құқықтары танылды. Ал Афина азаматтарынан басқа адамдар, яғни құлдар, азаматтығы жоқтар мен шетелдіктер ұзақ уақыт бойы ешқандай құқықтарға ие болмады. Олардың құқықтарының аяққа тапталуы күнделікті дағдыға айналды. Полис тек оның азаматтарының бірлестігі болды. Ал енді ежелгі Римге келетін болсақ, Римде шетелдіктердің құқықтық жағдайын сипаттайтын белгілі бір ережелер болды. Римдіктер дипломатиялық тұтастық принципін мойындады және оны жүзеге асырды, бұл елшілердің құдайлардың қорғауында болуымен түсіндірілді. Діни нормалар елшілердің құқықтарын қамтамасыз етудің маңызды кепілі болды. Ежелгі Үндістан құлиеленушілік жүйесімен емес, ру-тайпалық құрылымымен сипатталады. Ежелгі Үндістанда елшілердің иммунитеті туралы ереже қолданылды. Елшілер мен хабаршылар, сондай-ақ діни мекемелер мен діни қызметкерлер жеке басына қол сұғылмаушылықты бірдей пайдаланды. Қарттар, әйелдер мен балаларды, сондай-ақ және тұтқынға алынғандарды өлтіруге тыйым салынды. Жараланғандар мен науқастар ерекше қорғалғандарға жатады (Ману заңдары). Ежелгі Қытайдың дәстүрі барлық әлеуметтік нормаларға айтарлықтай із қалдырды. Қытайдағы адам құқықтарын қамтамасыз ету Жень қағидасын ("өзіне тілемегенді-басқаға тілеме") ұстанумен байланысты болды. Ежелгі Қытайда адам құқықтарын қорғау үшін соттар жиі қолданылған. Бастапқыда олар мемлекетаралық дауларды шешу құралы ретінде пайдаланылды, содан кейін олар жеке құқықтық бояуға ие болды. Араб шығысындағы мемлекеттер туралы айтатын болсақ, оларда әйелдер мен балалардың құқықтарын қамтамасыз етудің арнайы нормаларын қалыптастырудың маңызды алғышарты болған. Мысалы, 15 жасқа дейінгі балалар мен әйелдерді ұстауға тыйым салу, сонымен қатар, аурулар, мүгедектер, кедейлерді ерекше қорғау.

Адам құқықтарының қалыптасуында өте маңызды рөл атқарған тағы бір оқиғаны атап кетуге болады. Б.з.д.539 жылы Ежелгі Персияның алғашқы патшасы Ұлы Кирдің әскері Вавилон қаласын жаулап алды. Бірақ адамзат үшін үлкен жетістік оның келесі әрекеттері болды: ол құлдарды босатты, барлық адамдардың өз дінін таңдауға құқығы бар екенін жариялады және нәсілдік теңдікті орнатты. Оның осы және басқа да шешімдері күйдірілген саз цилиндріне сына жазумен жазылды. Бүгін күні "Кир цилиндры" ретінде белгілі, бұл ежелгі құжат адам құқықтары туралы әлемдегі алғашқы Хартия болып саналады. Ол Біріккен Ұлттар Ұйымының барлық алты ресми тіліне аударылған және оның ережелері адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының алғашқы төрт бабында көрсетілген. Антикалық құқықтан ортағасырлық құқыққа көшу бірнеше ғасырларға созылды. Іс жүзінде, орта ғасырларда феодалдық қоғам монархқа жалпыға бірдей тәуелділікке ие болғандықтан, бостандық өте шектеулі болды. Бірақ сол кездің өзінде Англияда Ұлы Хартия пайда болады (1215 жылы), онда патша шенеуніктерінің озбырлығын шектейтін бірқатар ережелер болды, олар заңдарды білмейтін немесе оларды орындағысы келмейтін адамдарды судьяларға, король билігіне тағайындамауды талап етеді. Бұл жерде мемлекеттік биліктің заңға сүйену керектігі айтылды, негізгі заңдар мемлекеттің күшімен алынып тасталынбайтын болды, керісінше мемлекеттік билік пен бағынушылар арасындағы келісім шарт негізінде жүзеге асырылатын болды. Міне, ежелгі дәуір мен ортағасырларда адам құқықтарының қалыптасуы осындай сипатта болды [1,14-766.].

XVII-XVIII ғасырлардағы буржуазиялық революциялар адам құқықтарының дамуындағы шешуші кезең болды. Халықаралық құқықтық нормаларды дамыту үшін тек буржуазиялық төңкерістер ғана емес, сонымен бірге отыз жылдық соғыс (1618-1648) және Вестфаль әлемі де ерекше мәнге ие. Екі оқиға да Еуропаның саяси картасын өзгертті, халықаралық құқықтың жаңа принциптері мен институттарын, соның ішінде адам құқықтарын қалыптастырды және бұрыннан бар бірқатар нормаларды өзгертті. Ағылшын революциясына келсек, Ағылшын революциясының жеңістерінің бірі 1628 жылғы "Заң

туралы Петиция" болды, ол патшаға субъектілерді патша әкімшілігінің озбырлығынан қорғауға арналған белгілі бір міндеттер жүктеді. Адам құқықтарын қамтамасыз етудегі келесі қадам 1678 жылғы "Хабеас корпусы" болды, ол "тиісті рәсім" ұғымын енгізді, жеке тұлғаның қол сұғылмаушылығының кепілдіктерін, кінәсіздік презумпциясы принципін және жеке адамның құқықтарын қорғау үшін басқа да маңызды ережелерді белгіледі. 1689 жылы қабылданған Құқықтар туралы билль сөз бен пікірталас бостандығын енгізді, монархқа заңдарды өзгертуге, салық орнатуға тыйым салды. Қылмысқа кінәлілер қатал және ерекше жазаға тартылмауы керек еді. Бірақ іс жүзінде XVII ғасырда Еуропада әлі де сөз бостандығы, өзін-өзі басқару болмады. Дәл осы бостандықты шектеу Америкада Ұлыбританиядан тәуелсіздікті алу үшін Америкада бой көтерген революциялық қозғалысқа әкеп соқты. 1776 жылы алғаш рет адам құқығына мемлекеттік анықтама берген, Томас Джефферсон негізін қалаған "Тәуелсіздік Декларациясы" құрастырылды, ол былай деп жариялады: "біз барлық адамдар тең жаратылғанбыз және жаратушы бізге белгілі бір бөлінбейтін құқықтар берген, олардың қатарына өмір, бостандық, бақытқа ұмтылу жатады". Франциядағы буржуазиялық революцияға тоқталатын болсақ, Ж.Ж.Руссо, Г.Гроций, Дж.Локк, Ш.Монтескье доктриналарында дамыған адамның табиғи ажырамас құқықтары туралы идеялар француз революциясының қуатты факторына айналды. Бұл революция адам құқықтары институтының дамуына шексіз үлес қосты. Оның тарихи маңызы бойынша баға жетпес құқықтық актісі, ол – "Адам және азамат құқықтарының Декларациясы". Онда былай делінген: "Қоғамдық зардаптардың бірден-бір себебі – тек қана надандық, адам құқықтарын білмеу, ұмыту және оларға мән бермеу". Француз революциясының құжаттарында шетелдіктердің мәртебесіне көп көңіл бөлінді. 1791 жылғы Франция Конституциясында: "шетелдіктер, Францияда қоныстанғанына қарамастан, туыстарына, шетелдіктерге немесе француздарға мұра қалдыра алады. Олар Франциядағы мүлікке келісім жасай алады және оларды қабылдай алады және заңдармен рұқсат етілген барлық тәсілдермен француз азаматтарымен тең негізде бола алады. Францияда жүрген шетелдіктер француз азаматтары сияқты қылмыстық және полиция заңдарына бағынады". Француз революциясының құжаттарында шетелдіктердің мәртебесіне де көп көңіл бөлінді. 1791 жылғы Франция Конституциясында: "шетелдіктер, Францияда қоныстанғанына қарамастан, туыстарына, шетелдіктерге немесе француздарға мұра қалдыра алады. Олар Франциядағы мүлікке келісім жасай алады және оларды қабылдай алады және заңдармен рұқсат етілген барлық тәсілдермен Француз азаматтарымен тең негізде бола алады. Францияда жүрген шетелдіктер француз азаматтары сияқты қылмыстық және полиция заңдарына бағынады". "Адам және азамат құқықтары Декларациясының" бірқатар ережелері кейінірек, 150 жылдан кейін БҰҰ Бас Ассамблеясы 1948 жылы 10 желтоқсанда мақұлдаған "Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясына" енгізілді. 1-бапты атап өту жеткілікті, онда барлық адамдар еркін және қадір-қасиеті мен құқықтары бойынша тең туады деп жазылған. Одан кейінгі кезеңге келсек, XIX ғасырдың аяғы-XX ғасырдың басы адам құқықтарының халықаралық құқығын қалыптастыруға үлес қосқан бірқатар маңызды оқиғалармен ерекшеленді. Олардың арасында халықаралық конгрестер (Вена 1814-1815, Париж 1856 және Берлин 1878), бейбітшілік конференциялары (1899 және 1907), Ұлы Қазан социалистік революциясы 1917, Екінші дүниежүзілік соғыс және ол аяқталғаннан кейін қабылданған халықаралық-құқықтық құжаттар. 1917 жылғы Революция әлемдік тарихтағы бетбұрыс болды және адам құқықтарының халықаралық құқығын дамыту үшін үлкен маңызға ие болды. Революцияның маңызды нәтижесі бейбітшілік туралы жарлық болды. Онда "барлық соғысушы халықтар мен олардың үкіметтеріне әділ демократиялық әлем туралы тез арада келіссөздер жүргізуді" ұсынды. Жарлық ұлттардың өзін-өзі анықтау принципін жариялады. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін адам құқықтарының халықаралық құқығының дамуына елеулі үлес қосқан бірқатар халықаралық-құқықтық актілер қабылданды, ең алдымен 1948 жылғы "адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы", 1966 жылғы Азаматтық және саяси

құқықтар туралы халықаралық пакт және 1966 жылғы Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт, сонымен қатар, олардың қосымша хаттамалары [2.,365-400б.].

Ал енді адам құқықтарына байланысты әртүрлі ғалымдардың пікірлеріне тоқталып өтейік. Ағылшын философы Джон Локк – адам құқықтары идеясын тұжырымдап, философиялық тұрғыдан негіздеген алғашқы философ. Ойшыл адамның үш негізгі құқығын тұжырымдаған: өмір сүру құқығы, меншік құқығы және бостандық құқығы. Осы үш құқықтың барлығын Джон Локк адамның меншігі және бұл құқықтардың негізі қандай да бір нақты қоғамның заңдарына тәуелсіз деп айтады. Сонымен қатар, Локк көпшіліктің басқару принципін және биліктің заң шығарушы және атқарушы тармақтарының бөлінуін қолдайды [3, 5-б.].

"Қоғамдық келісім" идеясын қолдаушы Т.Гоббс жеке тұлғаның табиғаты туралы белгілі бір идеяны қояды. Т.Гоббс:"барлық адамдар табиғаты бойынша тең. Табиғат адамдарды физикалық және ақыл-ой қабілеттері бойынша тең етті"...Табиғат жағдайының мәні теңдікте көрінеді [4, 221-б.].

Жан-Жак Руссо табиғи жағдайда адамда қажеттінің бәрі бар, оның тек аз ғана қажеттіліктері болады, сондықтан басқа адамдармен қарым-қатынас болмайды, олардың арасында моральдық қарым-қатынастар болмайды және сәйкесінше дұшпандық болмайды дейді. Жан-Жак Руссо табиғи адам құмарлықпен өмір сүреді және ақылға ермейді дейді. Дегенмен, қоғам дамуымен бірге адамның ой-өрісі де дамиды. Адамның қажеттіліктері де өседі, оны қанағаттандыру үшін адамдармен әртүрлі қарым-қатынасқа түсу қажет болады. Осыған байланысты мүдделер қақтығысы туындайды деп атап өтеді [5, 333-б.].

Буржуазиялық революциялар дәуірінде пайда болған адам құқықтары мәселесі үлкен жолдан өтті, енді оны реттеу халықаралық құқықтың тәуелсіз саласына айналды. Сонымен, Адам құқықтары-бұл адамның өмірін, адамның қадір-қасиетін және қоғамдық өмірдің барлық салаларында қызмет ету бостандығын қамтамасыз ететін табиғи мүмкіндіктері. Адамның жеке (азаматтық) құқықтары мен бостандықтарына: жеке адамның өмірі мен қадір-қасиеті құқығы, бостандыққа және жеке басына қол сұғылмаушылық құқығы, сондай-ақ жеке өміріне, тұрғын үйіне қол сұқпаушылық құқығы, жүріп-тұру және тұрғылықты мекенді таңдау еркіндігі, ар-ождан бостандығы, ұлтын таңдау және қарым-қатынас тілін таңдау еркіндігі жатады. Адам құқықтары елдің және жеке адамдардың жеке деңгейдегі жалпы дамуы үшін өте маңызды. Адам құқықтарын қамтасыз ету үшін көптеген конвенциялар қабылданды. Қазіргі кезде осы конвенциялар негізінде адам құқықтарын қамтамасыз ететін әртүрлі шарттық органдар қызмет етеді.

Декларациялар мен заңдарға қарамастан, ең алдымен, лайықты және білімді адам болып қалу керек. Себебі дәл осындай адам басқалардың құқықтарын бұзбай, өздерін қорғай алады. "Заңды білмеу адамды жауапкершіліктен босатпайды" – біздің мемлекетіміздің әрбір тұрғынына қатысты басты заңды мәлімдеме болуы керек. Конституциямызда айтылғандай: "еліміздің ең қымбат қазынасы - адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары". Тек осы ереже сақталған кезде еліміз дами түседі!

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. – М.: Международные отношения, 1990. - 205 с.
2. Буткевич О.В. У истоков международного права. СПб.: Юридический центр-Пресс, 2008. - 881 с.
3. Королькова Е., Семина Л., Суворова Н. Право на жизнь, свободу, собственность // Права человека — твои и мои. - М.: Логос, 2011. - Кн. 3. - С. 181
4. Томас Гоббс. Левиафан. - М.: Мысль, 2001. - 478 с.

5. Егоянц, Ж. А. Концепция прав и свобод в трудах Жан-Жака Руссо // Молодой ученый. - 2019. - № 21 (259). - С. 331-333. URL: <https://moluch.ru/archive/259/59452/> (қаралған күні 02.04.2022)

УДК 341.1/8

INTERNATIONAL LEGAL PROTECTION OF WOMEN'S RIGHTS IN EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Jumaeva Manizha Abdulazizovna

manizha.jumaeva88@gmail.com

Master student of the 1st year of the Faculty of Law of the L.N. Gumilyov ENU,
Nur-Sultan, Kazakhstan
Scientific adviser – A.A. Oinarova

Violence against women is a structural and global phenomenon that knows no social, economic or national boundaries. It represents a serious violation of human rights, which very often goes unpunished. Women are subjected to psychological and physical violence every day. They are either persecuted, beaten, or forced into marriage [1].

Violence against women is a human rights violation that is widespread in all member States of the Council of Europe. Its most effective way to force countries to restore violated rights is the European Court of Human Rights, which is an international judicial body located in Strasbourg (France). It consists of judges, the number of which is equal to the number of States that are members of the Council of Europe and have ratified the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – currently there are forty-seven [2]. In accordance with the jurisprudence of the European Court of Human Rights, States are obliged to combat all forms of gender-based violence, including sexual and domestic violence. The decisions of the European Court of Justice help to promote women's rights and protect them from discrimination. It also considers the issue of violence against women within the framework of the articles of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

People can apply there only for reasons of violation of the rights listed in the European Convention on Human Rights (ECHR) and its protocols. For example, if they are involved in slavery or forced labor on the basis of gender, then this is a violation of article 4 (prohibition of slavery and forced labor) and article 14 (prohibition of discrimination). If there is no gender indication, then this is a violation of only Article 4. The approach of the ECHR is non-discriminatory treatment of every right, regardless of whether they complain about torture or the lack of effective judicial protection. At the same time, it is necessary to comply with the conditions of admissibility stipulated in article 35 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (all domestic remedies must be exhausted, the complaint must not be anonymous).

It is important to note first of all that the United Nations has defined violence against women as "any act of gender-based violence that causes or is likely to cause physical, sexual or